

**MOLIYA SEKTORI TASHKILOTLARIDA KORPORATIV BOSHQARUVNI XALQARO
TAMOYILLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH**

Umidjon Jo'rayev Sho'xratjon o'g'li,
Qo'qon universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Hozirgi globallashtirilgan dunyoda Moliya sektori tashkilotlarida korporativ boshqaruvni xalqaro tamoyillar asosida takomillashtirish davlatlar iqtisodiy rivojlanishining asosiga aylandi. Annotatsiya Tezisdagi moliya sektori tashkilotlarida, xususan tijorat banklarida korporativ boshqaruvning xalqaro tamoyillari asosida boshqaruvni tashkil etish, hamda tijorat banklarini xalqaro standartlarga javob berishini taminlash yo'llari haqida fikr yuritilgan. Xalqaro standartlarga mos kelishini taminlash orqali xorijiy investitsiyalar jalb etish va bank moliyaviy aktivlarini likvidligini nazorat qilish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Korporativ boshqaruv, Tijorat banklari, Korporativ boshqaruvning xalqaro tamoyillari, moliyaviy aktivlar, investitsiya jozibadorligi, Korporativ boshqaruvning milliy standartlari.

XX asrda dunyoda menejmentning mohiyatida katta o'sish kuzatildi va ushbu jarayon XXI asrda ham jadal rivojlanmoqda. Bundan tashqari menejment va korporativ boshqaruv tushunchalari mohiyati jihatidan o'xshash bo'lsada vazifalari har xil ekanligi o'z tasdig'ini topmoqda. Dunyo olimlari korporativ boshqaruv haqida shunday fikrlarni aytib o'tgan: "Korporativ boshqaruv eski tushuncha faqat ibora yangi"³⁶. Haqiqatda ham inson paydo bo'lgandan to hozirgi davrgacha qabila, urug, hudud, millat va mamlakatlarda doimo boshqaruvchi bo'lgan. Yillar davomida ushbu boshqaruv jarayonlari korporativ boshqaruv negizida shakllanib kelgan. Hozirgi jadal rivojlanayotgan zamonda kompaniyalarni boshqarishda korporativ boshqaruv muhim o'rin tutadi.

Moliya sektori tashkilotlari uchun korporativ boshqaruvni xalqaro standartlar asosida tashkil etish esa undanda muhim hisoblanadi. Xalqaro standartlar asosida tashkil etilgan korporativ boshqaruv kompaniyaning ishonchliligini va investitsiya jozibadorligini oshirishga juda katta yordam beradi. Ishonchli kompaniyaga xalqaro moliya tashkilotlari, xorijiy banklar, xorijiy investorlar va boshqa investitsiya manbalari investitsiya kiritishi mumkin bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasining 05.11.2019-yildagi O'RBQ-580 sonli "Bank va banklar faoliyati to'g'risida"gi qonunida O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari Aksiyadorlik jamiyati (AJ) shaklida tashkil etilishi belgilab qo'yilgan. Aynan shu qonun imzolanmasidan oldin Tashqi Iqtisodiy Faoliyat Milliy Banki Davlat Unitar korxonasi (DUK) shaklida bo'lgan. Bizga ma'lumki Aksiyadorlik Jamiyatlari korporativ boshqaruvning asosiy bo'gini bo'lib xizmat qiladi. Xuddi shunday sug'urta tashkilotlari ham Aksiyadorlik Jamiyatlari shaklida tashkil etiladi.

Moliya sektori tashkilotlari misolida biz Tijorat banklarini ko'rib chiqamiz. O'zbekiston Respublikasida Tijorat banklari avvalo Shveysariyaning Bazeli shahrida tashkil etilgan Bazeli qo'mitasi (Basel Committee on Banking Supervision (BCBS) standartlari asosida boshqaruv va ijroiya organlari ishini tashkil qiladi.

Avvalo barcha xalqaro tashkilotlar tomonidan berilgan barcha tavsiyalarning har birida uchraydigan va hammasi uchun bir xil dolzarb bo'lgan axborot oshkorligi va boshqaruv va quyi bo'g'inlarning har birida shaffollik tamoyillarini ko'rib chiqamiz.

Bazel qo'mitasining oshkorlik tamoyollarida banklarda "Komplayens nazorat" tizimi joriy etilishi belgilab qo'yilgan. Komplayens nazorat kompaniyada har xil korrupsion risklar va korrupsion holatlarni oldini olish uchun muhim o'rin tutadi. O'z o'rnida tijorat banklarida komplayens nazorat bo'limlari, komplayens nazorat departamentlari va sho'balari tashkil etilgan. Qo'mita tavsiyalari asosida "Whistleblowing"ni rag'batlantirish va ularning huquqlarini himoyalash tizimlari yo'lga qo'yilgan. Whistleblowing (ing. – hushtak chalish) – kompaniyadagi har xil korrupsiyaviy holatlar haqida yuqori turuvchi organga murojaat qilgan shaxs hisoblanadi. Ushbu xodimlarni huquq va erkinliklarini himoya qilish va rag'batlantirish yo'lga qo'yilgan.

Bundan tashqari Yevropa Taraqqiyot va Tiklanish banki tomonidan ishlab chiqilgan tamoyillarning yettinchi tamoyili quyidagicha: "Korporativ boshqaruv tizimi aniq va tasdiqlangan axborotni barcha manfaatdor tomonlarga o'z vaqtida oshkor etilishini ta'minlashi lozim" 37 . Ushbu tavsiyaga amal qilish esa o'z o'rnida kompaniyaning aksiyadorlari, affillangan shaxslari, boshqaruv organlari hamda xodimlar uchun kerakli ma'lumotlar e'lon qilinishi orqali axborot shaffoligi taminlanadi.

O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlarida ham aynan oshkorlik va shaffollik tamoyillariga alohida to'xtalib o'tilgan. Kompaniyaga tegishli ma'lumotlar qay tartibga kimlarga qaysi muddatda oshkor qilinishi aniq bayon qilib o'tilgan. Shu bilan birga aksiyadorlik jamiyatlari uchun amal qiladigan har bir jamiyatning nizomi yani ustavi bo'lishi belgilab qo'yilgan. Jamiyat ustavida kompaniya haqida kerakli yo'riqnoma va ma'lumotlar belgilab qo'yiladi. Shundan ayrim misollar keltiramiz: [Jamiyat kuzatuv kengashining son tarkibi jamiyat ustavi bilan belgilanadi, bunda kuzatuv kengashi tarkibiga kiritiladigan mustaqil a'zolar soni alohida ko'rsatilishi kerak].³⁸ Ushbu turdagi tartiblar xorij tajribasi asosida hamda Korporativ boshqaruvning milliy standartlari asosida shakllantirilgan.

Tijorat banklari korporativ boshqaruvning xalqaro standartlari bilan bir qatorda moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlariga javob beradigan tizimni ham yo'lga qo'yishi kerak bo'ladi. Hozirda Korporativ boshqaruv yaxshi yo'lga qo'yilgan va kelajakda bundanda yaxshi natijalarga erishilishi kutilmoqda. Ammo investorlar kompaniyaning faqatgina korporativ boshqaruvini emas, moliyaviy aktivlar holatini, sof foydasini va sof foydaning jami aktivlar yoki pul aylanmasiga nisbatini ham inobatga oladi. Buning uchun moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlariga murojaat qilinadi. Agar kompaniya ushbu standartlar asosida hisobotlarini yuritrsa, har bir investor uchun o'z hisobotlarini xalqaro standartlarga o'girishiga hojat qolmaydi va o'z hisobotlarini to'g'ridan to'g'ri investorga yoki xalqaro moliya tashkilotlariga taqdim etadi. Shu bilan birga bunday turdagi hisobotlarni korxonaning rasmiy saytlarida yoki sahifalarida e'lon qilish orqali ham korxonaning ish samaradorligini boshqalarga yetkazishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasida chet el banklarining vakolatxonalari mavjud bo'lib, ushbu banklar chet eldagi banklarning filiallari emas. Bunga asos qilib "Bank va banklar faoliyati to'g'risida"gi qonunni ko'ratish mumkin. Ushbu qonunda chet el banklarining filiallarini O'zbekiston Respublikasida ochishga yo'l qo'yilmasligi belgilab qo'yilgan. Agar ushbu banklar

hamda O'zbekistondagi xususiy va Davlat ishtirokidagi banklar xalqaro hisobot standartlariga o'tsa ular o'zaro hamda chet el bilan ma'lumot almashishi osonlashadi. Albatta bu borada "Bank siri" oshkor etilishiga yo'l qo'yilmaydi.

Hozirda arab mamlakatlarining investitsiya qudrati kuchligini hisobga oladigan bo'lsak, har bir bank o'z tarkibida Islom moliyasi asosida ishlaydigan bo'lim joriy etishi yuqoridagi davlatlar bilan hamkorlikka keng yo'l ochadi. Islom moliyasi asosida ishlaydigan bo'lim ochish uchun yangi resurs yangi kadrlar kerak bo'ladi. Negaki Islom moliyasi boshqa bir tizim va ushbu tizimdagi mablag'lar boshqa pul manbalar orqali tashkil etilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Korporativ boshqaruvni xalqaro normalar asosida tashkil etish orqali biz mamalakatga tashqi investitsiya jalb qilishimiz, mamlakat hududida samarali korporativ boshqaruv tashkil etish orqali milliy iqtisodiyotni rivojlantirishimiz mumkin bo'ladi. Mamlakat iqtisodiyotini jadal rivojlantirish rivojlanayotgan mamalakatlar qatoridan rivojlangan mamalakatlar qatoriga chiqish bizning oldimizdagi ustuvor vazifa hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan "2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmonida belgilab qo'yilgan uchinchi ustuvor yo'nalish - "milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash"³⁹ ekanligi bu masalaning qanchalik dolzarbligini ko'rsatadi. Bunda biz ko'zlagan natijaga erishish uchun mamlakatimiz rivojlanishida xalqaro normalar asosida tashkil etilgan samarali korporativ boshqaruvni tashkil etish va yuritish shart va zarur hisoblanadi.

Xulosa. Mamalakat rivojlangan sari tashqi savdo aloqalari va tashqi iqtisodiy aloqalar yanada rivojlana boradi. Bu o'z o'rnida mamlakat miqsoyida va xalqaro tashkilotlar hamda xorijiy mamlakatlar bilan pul bilan bog'liq aloqalar hajmi oshishiga olib keladi. O'z o'rnida esa moliya sektori kompaniyalari uchun juda katta masuliyat talab qiladi. Chunki mahsulot va xizmatlar o'z o'rnida va o'z vaqtida bajarilishi va bitimlar muddati kechikmasligi uchun moliya sektori korxonalarini aniq va tezlikda ishlashlari va ushbu zanjirni uzilib qolmasligi uchun xizmaty qilishi zarur. Hozirgi biz tashkil etgan va yanada rivojlantirishda davom etayotgan korporativ boshqaruvning milliy standartlari ushbu sohada uzilish va kamchiliklar keltirib chiqarishga also yo'l qo'ymaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bob Tricker. Corporate governance: principles, policies and practices. – UK.: Oxford university press, 2012. – P. 151.
2. Z.A. Ashurov, F.A. Jalilov, B.N. Urinov Zamonaviy korporativ boshqaruv (xorijiy tajriba). – T.: Iqtisodiyot, 2021. –195 s
3. O'zbekiston Respublikasining 18.01.2023 yildagi O'RQ-814-sonli Qonuni "Korporativ boshqaruv tizimi yanada takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida" - <https://lex.uz/uz/docs/-6362296>
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022 yildagi PF-60- sonli Farmoni "2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" - <https://lex.uz/docs/5841063>

5. Toshkent Respublika fond birjasining rasmiy sayti – www.uzse.uz ma'lumotlariga asosan muallifkar tomonidan ishlab chiqildi
6. Hilmer, Frederick G. (1993) Strictly Boardroom – Improving Governance to Enhance Business Performance. Business Library <https://librariesaustralia.nla.gov.au>
7. Ziwei Zhang, Hu Fu, Shiqi Xie, Javier Cifuentes-Faura, Urinov Bobur Nasilloevich, Role of green finance and regional environmental efficiency in China, Renewable Energy, 2023, ISSN 0960-1481, <https://doi.org/10.1016/j.renene.2023.05.076>.
8. Tajiyeva, M. M. (2022). SOCIO-ECONOMIC SYSTEM OF SMALL BUSINESS THEORETICAL VIEWS OF SCIENTISTS IN DEVELOPMENT. A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, 55-59.
9. Tojiyeva, M. M. (2022). Худудий иқтисодиётни ривожлантиришда кичик бизнеснинг аҳамияти. In 3rd German Conference-2022, A CONFERENCE FOR THE FUTURE GRADUATES AND EDUCATORS. Berlin, Germany July 30th.
10. Hamidjon Rasulov. (2023). SIYOSIY MOJAROLARNING TURIZMGA TA'SIRI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 9(9), 147–150. <https://doi.org/10.54613/ku.v9i9.857>
11. Yakubovich, R. H. (2024). QO 'QON SHAHAR TURIZMI RIVOJLANISHIDA HUNARMANDCHILIKNING AHAMIYATI. Kokand University Research Base, 668-671.
12. Khursanaliev, B. (2023). THE IMPACT OF POPULATION GROWTH ON THE COUNTRY'S ECONOMIC DEVELOPMENT. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 1, 8-11.
13. Melibayeva Gulxon Nazrullaevna, & Baxtiyorjonova Muxlisa. (2024). O'ZBEKISTONDA MICE TURIZMNI ISTIQBOLLARI. Kokand University Research Base, 803–806. Retrieved from <https://scholar.kokanduni.uz/index.php/rb/article/view/223>
14. Nishonkulov Shohruhxon, & Gafurov Khurshid. (2023). THE IMPACT OF UZBEKISTAN'S FOREIGN DEBT ON THE GROSS DOMESTIC PRODUCT. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 1(1), 265–267. <https://doi.org/10.54613/ku.v1i1.431>
15. A. A. Yusupov. (2024). ANALYSIS OF THE ORGANIZATIONAL MECHANISM OF EFFECTIVE USE OF HUMAN RESOURCES IN SMALL BUSINESS SUBJECTS IN UZBEKISTAN. European Journal of Economics, Finance and Business Development, 2(5), 70–73. Retrieved from <https://europeanscience.org/index.php/2/article/view/630>
16. Otto, M., & Thornton, J. (2023). SAYYOHLAR UCHUN YOVOYI TABIAT FAROVONLIGINI OSHIRISHDA MARKETINGDAN FOYDALANISH. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 9, 106-108.
17. Yuldasheva Nilufarxon A'zamjon qizi, Umarov Azizjon Azamjon o'g'li, & Abdullayev Axrorjon Axadjon o'g'li. (2023). SUN'IY INTELLEKT VA RAQAMLI IQTISODIYOT RIVOJLANISHI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 1(1), 73–75. <https://doi.org/10.54613/ku.v6i6.254>
18. Turanboyev Boburjon Qodirjon o'g'li. (2024). EKOLOGIK SOLIQQA TORTISHNING XALQARO TAJRIBASI VA O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA SOLIQQA TORTISHNING EKOLOGIK YO'NALTIRILGANLIGINI KUCHAYTIRISH YO'LLARI. Kokand University Research Base, 931–934. Retrieved from <https://scholar.kokanduni.uz/index.php/rb/article/view/260>
19. Iqboljon o'g'li, F. I. (2024). RAQAMLI IQTISODIYOTNI O'LGHASH OMILLARI. Kokand University Research Base, 746-750.

20. Iqboljon o'g'li, F. I. (2024). RAQAMLI IQTISODIYOTNI IQTISODIY O 'SISHGA TA'SIRI. Kokand University Research Base, 742-745.
21. Nazarali o'g'li, M. S. (2023). THE STUDY OF VALUE-ADDED TAX: KNOWLEDGE FROM THE EU VAT EXPERIENCE AND UZBEKISTAN'S VAT SYSTEM. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 9, 131-135.
22. Davronjon, A., & Gulmira, A. (2023). INVEST IN THE BUSINESS OF THE FUTURE: CLOUD COMPUTING. Academia Science Repository, 4(5), 94-101.